# بررسی تاریخچه مرابحه در ایران و سایر کشورها

نویسنده : حمیدرضا تاجیک- کارشناس ارشد حقوق خصوصی

**همانطور که در شماره قبلی ماهنامه بیان شد، هدف نگارنده این پژوهش این است که عقد مرابحه را به صورت ریشه‌ای و بنیادین و البته پله پله برای مخاطب شناسانده و تشریح نماید. در شماره قبلی ماهنامه، مفهوم مرابحه، جواز و مشروعیت آن از دیدگاه فقهای اسلامی‌بررسی شد. در این پژوهش نیز قصد داریم، پیشینه این عقد فقهی را در ایران و سایر کشورها اعم از اسلامی‌و غیر اسلامی‌اجمالاً بررسی نماییم.**

## پیشینه عقد مرابحه در ایران

عقد مرابحه آن طورکه در شبکه بانکی سایر کشورهای اسلامی‌متداول وکاربردی است، متأسفانه در ایران کاربرد ندارد. شاید یکی از دلایل این است که قانون مدونی در این خصوص وجود نداشته است. این موضوع باعث شد که پژوهشگران و محققین نظام بانکداری نیز به آن توجه چندانی نکرده و سلسله تحقیقات ومباحث درخصوص آن تقریبا قطع گردد. محققین دانشگاهی نیز، به همین شکل آنچنان کنکاشی در مرابحه ننموده و در برخی موارد تنها به ترجمه مباحثی از مرابحه در کتب فقهی بسنده نموده اند. به طور مثال، پایان‌نامه‌ای در سال ۱۳۳۷ نوشته شده که شامل قسمتی از کتاب"مختلف الشیعه" تحت عنوان "مبحث مواضعه و مرابحه" تألیف مرحوم علامه حلی بوده که توسط سید محمد تقی ذکاوت، به راهنمایی علامه المجتهدین ترجمه و تدوین گردیده است.در هر حال، علی رغم پیشینه تاریخی و فقهی مرابحه و کاربرد بسیار فراوان آن، همواره خلأ وجود قانونی مدون در این خصوص در نظام بانکداری جمهوری اسلامی‌ایران وجود داشته است. با وجود اینکه سایر کشورهای اسلامی‌مدتهاست عمده عملیات بانکی خود را منطبق بر مرابحه نموده اند، این جرقه در سال ۹۰ از سوی شورای فقهی بانک مرکزی جمهوری اسلامی‌ایران، مبنی بر پیشنهاد پیوستن این عقد به برنامه پنجم توسعه زده شد .نظر مساعد نمایندگان مجلس شورای اسلامی‌مکمل قرارگرفتن مرابحه در ماده ۹۸ قانون برنامه پنجم توسعه گردید.سپس هیات وزیران با تصویب بخشنامه مرتبط، با عقود سه گانه استصناع، مرابحه و خرید دین در تاریخ ۹۰/۵/۲ وظیفه خود را در این رابطه به درستی انجام داد و در همین راستا، با مصوبه شورای پول و اعتبار در مورخ ۹۰/۵/۲۵ رسماً بخشنامه این عقود سه گانه به بانکها ابلاغ گردید. اما با وجود کاربرد فراوان مرابحه و پوشش همه جانبه آن در عملیات بانکی، متأسفانه پس از گذشت بیش از۴ سال از تاریخ ابلاغ، هنوز به طور کاربردی این عقد در بانکها انجام نمی‌گیرد. جای گله دارد که تقریبا هیچ بانکی در قالب مرابحه خدماتی به مشتریان ارائه نداده است. بانکها با وجود دامنه گسترده این عقد هنوز سرسختانه به عقود سنتی و بیگانه‌ای همچون فروش اقساطی متوسل شده و قصد تغییر شیوه های عملیاتی خود را ندارند.

نقش منتقدین و تحلیل گران اقتصادی و نظام بانکی در بررسی موانع پیش روی اجرای مرابحه و ایراد به شبکه بانکی می‌تواند بسیار مؤثر و راه گشا باشد.شورای فقهی بانک مرکزی نیز به نظرمی‌رسد تنها مرجعی تشریفاتی بوده وآنچنان تأثیری برنحوه شیوه های عملیاتی بانکها ندارد.این درحالیست که دراکثرکشورهای اسلامی، هربانکی دارای یک شورای فقهی بوده که کلیه تصمیمات درتغییر شیوه عملیات بانکها باید از فیلتر آن عبور نماید.درهرحال، امید است شاهد نفوذ روز افزون عقود شرعی در شیوه‌های عملیاتی نظام بانکداری ایران باشیم.

آئین نامه قرارداد مرابحه در قانون عملیات بانکی بدون ربا تقریبا جامع و کامل است و جا دارد در اینجا به اهم موارد آن اشاره شود:

**الف:** مرابحه قراردادیست که به موجب آن، عرضه کننده بهای تمام شده اموال و خدمات را به اطلاع متقاضی می‌رساند و سپس با افزودن مبلغ یا درصدی اضافی به عنوان سود آن را به صورت نقدی، نسیه دفعی یا اقساطی به اقساط مساوی یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معین به متقاضی واگذار می‌کند.

**ب:** بانکها می‌توانند به منظور رفع نیاز های واحد های تولیدی، خدماتی و بازرگانی برای تهیه مواد اولیه لوازم یدکی، ابزار کار ماشین آلات، زمین و سایر کالاها و خدمات مورد احتیاج این واحد ها و نیاز های خانوار ها برای تهیه مسکن، کالاهای بادوام و مصرفی و خدمات، به سفارش و در خواست مشتری مبادرت به تهیه و تملک این اموال و خدمات نموده و سپس آن را در قالب عقد مرابحه به متقاضی واگذار نمایند.

**ج:** بانکها مکلفند قبل از انعقاد عقد مرابحه اطمینان حاصل کنند که اصل منابع و سود متعلقه در طول مدّت قرار داد قابل برگشت است.

**د:** اعطای تسهیلات در قالب عقد مرابحه با توجه به بهای تمام شده و سود بانک تعیین خواهد شد.

**ه:** بانکها مکلفند تمهیدات لازم را برای استفاده از ابزارهای الکترونیکی در قالب عقد مرابحه فراهم نمایند.

همانطور که مشاهده می‌شود، بندهای این آئین‌نامه کاملا منطبق بر موازین فقهی و روشن و واضح بیان شده است. همچنین دقیقاً نیازها وکمبودهای نظام بانکداری در نظر گرفته شده و در جهت آنها تبیین گردیده است. امیدواریم با توجه بیشتر مدیران و تصمیم گیران ارشد نظام بانکی و متخصصین و دلسوزان اقتصادی، از اینگونه ابزارهای مالی که از یک سو با نیازهای فعالان اقتصادی کشور مطابقت داشته و از طرف دیگر براساس فقه شیعه طراحی گردیده و شبهه ربا را به حداقل می رساند، بیشتر و کاربردی‌تر استفاده شود.

## گسترش نفوذ بانکداری اسلامی‌و مرابحه در کشورهای اسلامی

باتوجه به اینکه از عمر صنعت بانکداری اسلامی‌در جهان هنوز نیم قرن هم نگذشته است، لیکن این مدل عملیات دارای بیش از۲۵۰ مؤسسه بانکداری بوده که در اکثر کشورهای اسلامی‌ریشه دوانده است. در حال حاضر بانک‌هایی در کشورهای اسلامی فعالیت می‌کنند که حدود ۹۵ درصد عملیات بانکی خود را بر اساس شریعت مقدس منطبق نموده اند. افزایش روز افزون بانکها و مؤسسات مالی اسلامی‌در منطقه خاورمیانه و آسیای جنوب شرقی از یک طرف، و نفوذ گسترده آن در شبه جزیره هند، آفریقای غربی و آمریکای شمالی از سوی دیگر، نشان‌دهنده قدرت و نفوذ ابزارهای مالی مبتنی بر دین مبین اسلام است. یکی از بزرگترین بانکهای اسلامی‌در جهان، بانک اسلامی «برهاد»در مالزی است که فعالیت های خود را از سال ۱۹۸۳ در این کشور شروع کرده است.شاید به جرأت بتوان این بانک را در حال حاضر اسلامی‌ترین بانک تلقی نمود. بانک اسلامی‌دبی نخستین بانک تجاری اسلامی در سال ۱۹۷۵، بانک اسلامی فیصل آباد مصر، تأمین مالی هاوس

(finance house) کویت و بانک اسلامی بحرین در ۱۹۷۷و به دنبال آنها بانک اسلامی‌اردن در ۱۹۷۸،بانک اسلامی‌مصر در ۱۹۸۰، بست بانک (best bank) توس در ۱۹۸۳و بانکداری بدون ربای ایران در ۱۳۶۲شمسی این مجموعه را کامل کردند. همچنین گشایش نخستین مؤسسه بانک اسلامی‌آسیا (alb) در بحرین از بزرگترین دستاوردهای گروه بانکی قدرتمند البرکت است که مرکز فعالیت آن در بحرین می‌باشد. با این وجود، کانون اصلی بانکداری اسلامی‌که واقعاً می‌توان نام اسلامی‌را برآن نهاد در کشور مالزی قرار دارد. کشورهایی همچون هند، آذربایجان، ژاپن و کره جنوبی نیز از این قافله عقب نمانده و نمونه بارز آن تأسیس نخستین بانک اسلامی‌هند به نام lclf وبانک اسلامی "کاو تار" در آذربایجان است. دوقطب اقتصادی ژاپن و کره جنوبی جدیداً به فکر استفاده از ابزارها و خدمات بانکی و مالی اسلامی افتاده اند که این تحول را در نوشته‌های صاحب نظران اقتصادی و بانکی آنها می‌توان مشاهده کرد. ازجمله تحولات کشورهای آفریقایی در عملیات بانکی اسلامی نیز می‌توان بانک دایموند نیجریه(۲۰۰۹)، بانک نور تونس و فعالیتهای بانکداری اسلامی‌در سودان را عنوان کرد. جای تأسف است که با وجود گسترش و ترویج بانکداری اسلامی‌در جهان به گونه ای که برخی بانک های کشورهای اسلامی همچون مالزی و بحرین بیش از ۹۰ درصد فعالیت خدمات بانکی خود را براساس مرابحه طراحی نموده اند، در کشور ما این قانون در سال ۹۰ تصویب و رسمیت بخشیده شد. علی رغم این تحولات جهانی، بانک‌های ما تمایلی به تغییر در شیوه های عملیاتی خود نداشته و هنوز در مقابل این تغییرات که اقتصاد کشور را نیز تحت تأثیر قرار داده مقاومت می‌نمایند. رقابت ناسالم بانکها و سبقت در پرداخت سود بیشتر به مشتریان و جذب آنها از این طریق، عمده عملیات کنونی بانکها را شکل می‌دهد.آفت مؤسسات مالی اعتباری نیز به این معضل دامن زده وعملیات بانکداری اسلامی‌را به چالش کشانده است. لذا باید گفت بانکداری موسوم به اسلامی‌کشور ما درحال حاضر، اسلامی‌نیست و حداقل با این مدل که در حال حاضر اجرا می‌شود، نام بانکداری اسلامی‌را نمی‌توان بر آن نهاد.

## پیشینه و نفوذ نظام مالی اسلامی‌و مرابحه در کشورهای غیر اسلامی

تأثیری که نظام مالی اسلامی‌بر عملیات اقتصادی غرب گذاشته اجتناب ناپذیر است؛ به طوریکه با وجود بیش از یک میلیارد جمعیت مسلمان جهان, چاره ای جز پذیرش بانکداری بر مبنای شریعت اسلام ندارند. دربررسی تاریخچه مرابحه در کشورهای غیر اسلامی, جای دارد نخست اصطلاحات مشابه مرابحه و سپس تاریخچه و نفوذ نظام مالی اسلامی‌و مرابحه در غرب بررسی شود.

## تاریخچه و نفوذ صنعت بانکداری اسلامی‌و مرابحه در غرب

صنعت بانکداری برمبنای شریعت مقدس به دو صورت در بانکهای اروپا رخنه کرده است. نوع اول، بانک‌هایی هستند که یک بخش از شعبه به نام پنجره اسلامی‌را بـر اساس اصول اسلامی‌طراحی کرده و خدمات ارائه می‌دهند .

نوع دوم پا را فراتر گذاشته ودر سطح گسترده‌تر، شخصیت حقوقی مجزایی در قالب بانکداری اسلامی ایجاد نموده اند.

از جمله بانک های نوع اول می‌توان بانک امـریکن اکسـپرس (American express bank)، بانـک آمریکـا (American bank)،bhp paribas و چـیس مانهاتان manhattan chase و در سوئیس، یونیون بانـک و societe genera.hsbc.cunion bank of switzerland و کلـین ورت بنسـون (klein wort banson)رانام برد.سوئیس در سال ۲۰۰۲در بحرین بانکی کاملاً اسلامی‌به نام بور یبا بانک (boriba bank) تأسیس کرد.

مشهورترین کشور از نظر کانون اصلی ارائه خدمات بانکداری اسلامی در قاره اروپا، انگستان می‌باشـد. ایـن شـهرت بـه دلیـل فعالیـت بانـک اسـلامی‌بریتانیـا (lbb) مشتمل بر ۹ شعبه در انگلستان و همچنین قدرت بانک هایی همچـون hsbc و لویـدزبانک در قـاره اروپـا شـکل گرفتـه اسـت، بـه طوریکـه در شـعب منتخـب لویدزبانک در ورثموت، بیرمنگام و باکینگساید، کلیه خدمات بانکی و مالی اسلامی بر پایه مرابحه و مضاربه ارائه می‌گردد. بدین نحو، صنعت بانکداری اسـلامی را مـی توان مدیون کشور مالزی در کشورهای اسلامی و کشور انگلستان در کشورهای غیر اسلامی دانست. سایر کشورهای اروپایی همچـون فرانسـه، ایتالیـا، لوکزامبـورگ و آلمان با داشتن جمعیت چشمگیر مسلمان پتانسیل خوبی در این زمینه دارند. در این میان، بانک مشهور آلمانی به نام کامرز بانک را می‌تـوان نـام بـرد کـه در حـال حاضر خدمات بانکداری اسلامی به مشتریان ارائه می‌دهد. امروزه بیش از هر زمان دیگر کمبود اکسیژن در هوای تعامل همه جانبه با سایر کشورهای جهـان احسـاس می‌گردد. لذا می‌بایست مسلمانان جهان مخصوصاً کشورهای اسلامی دست دردست یکدیگر و با کنار گذاشتن اختلافات مـذهبی وقـومیتی بـه صـورت امـت واحـده، ارکان جامع وهمه جانبه شریعت مقدس را به جهانیان بازشناسانند. نفوذ روز افزون صنعت بانکداری اسلامی و ورود عقود اسلامی ازجمله مرابحـه در قـاره اروپـا راه را برای تعامل بیشتر در زمینه شیوه های عملیات بانکی با کشورهای اسلامی‌ازجمله جمهوری اسلامی ایران هموارتر می‌نماید. نتیجه آینده ایـن تحـولات، ورود فرهنـگ اسلامی به سایر کشورها و شناساندن ابعاد اقتصادی شریعت مقدس به جهانیان است.